

DRAGAN ČALOVIĆ
Fakultet za kulturu i medije
Beograd

UDK 316.75(497.1):32.019.5
Monografska studija
Primljen: 15.2.2011
Odobren: 23.3.2011

UČEŠĆE JUGOSLOVENSKE POSLERATNE UMETNOSTI U UČVRŠĆIVANJU IMIDŽA JOSIPA BROZA TITA

Sažetak: U tekstu se analizira učešće jugoslovenske umetnosti u učvršćivanju imidža Josipa Broza Tita u posleratnoj Jugoslaviji. Analizom Brozovog imidž-menadžmenta moguće je uočiti izvestan broj motiva vezivanih za njegov lik, kao što su: motiv lidera siromašnog i seljačkog porekla; motiv odgovornog lidera; motiv radničkog lidera; motiv lidera sa ratnim iskustvom; motiv komunističkog lidera; motiv lidera priznate istorijske uloge; motiv oslobodioca; motiv zaštitnika; motiv nosioca ideološkog pravoverja; motiv donosioca napretka; motiv omiljenog lidera; motiv državnog objedinitelja; motiv svetski priznatog političara; motiv borca za mir; motiv borca za ravnopravnost i mirnu koegzistenciju narodâ; motiv uspešnog diplomate; motiv dostojanstvenog vladara; motiv narodu bliskog vođe; motiv vitalnog lidera. U tekstu se ispituje povezanost ovih motiva sa ostvarivanim prikazima unutar likovne i književne umetničke prakse.

Ključne reči: imidž-menadžment, Josip Broz Tito, jugoslovenska umetnost, propaganda, reprezentacija

Nakon oslobođenja zemlje, 1945. godine, u Jugoslaviji je nastavljen proces uspostavljanja nove vlasti, započet unutar partizanskih redova tokom ratnog perioda. Na čelu obnovljene jugoslovenske države nalazio se Josip Broz Tito, koji je svoju partijsku aktivnost započeo već u predratnom periodu, da bi se tokom četiri ratne godine uzdigao na položaj lidera čitavog partizanskog pokreta. Zahvaljujući sprovedenoj propagandi, Tito je iz rata izašao ne samo kao reprezent pokreta otpora, već i celokupnih oslobodilačkih težnji jugoslovenskih naroda. Propagandna namera usmerena na uzdizanje Brozovog lika nije ostvarivana samo putem agitacije koju su sprovodile partizanske

D. Čalović, Učešće jugoslovenske posleratne umetnosti u učvršćivanju imidža Tita

jedinice, već i putem umetničke prakse stavljene u funkciju Revolucije. Nakon rata, u oslobođenoj Jugoslaviji, Tito postaje sinonim slobode, ali i obećanja posleratnog prosperiteta, ravnopravnosti i „bratske združenosti” jugoslovenskih naroda. Kontinuiranim i sistematski sprovedenim imidž - menadžmentom za Brozov lik vezivan je niz motiva, putem kojih je, kod jugoslovenskih građana, stvarana predstava o lideru koji se nalazio na čelu obnovljene države. Analizirajući sprovedenu praksu Brozovog imidž-menadžmenta, moguće je uočiti vezivanje *motiva lidera siromašnog i seljačkog porekla; motiva odgovornog lidera; motiva radničkog lidera; motiva lidera sa ratnim iskustvom; motiva komunističkog lidera; motiva lidera priznate istorijske uloge; motiva oslobodioca; motiva zaštitnika; motiva nosioca ideološkog pravoverja; motiva donosioca napretka; motiva omiljenog lidera; motiva državnog objedinitelja; motiva svetski priznatog političara; motiva borca za mir; motiva borca za ravnopravnost i mirnu koegzistenciju narodâ; motiva uspešnog diplomate; motiva dostojanstvenog vladara; motiva narodu bliskog vođe; i motiva vitalnog lidera*, pri čemu je značajan broj ovih motiva podržan i putem jugoslovenske umetnosti.¹

U ranim posleratnim godinama većina jugoslovenskog stanovništva živel je na selu, te je u približavanju novog lidera jugoslovenskim građanima od posebne važnosti bilo isticanje njegovog seoskog porekla. Različitim književnim prikazima Brozovog detinjstva, fotografijama njegove rodne kuće u Kumrovcu, kao i snimanim izveštajima o Brozovim posetama zavičaju, putem jugoslovenske umetnosti podržavano je vezivanje *motiva lidera siromašnog i seljačkog porekla* za Brozov lik. Na taj način Broz je uspeo da se prikaže kao „čovjek iz naroda”, te da se poveže sa velikim brojem jugoslovenskih građana koji su odrastali u sličnim okolnostima. Ovakvim povezivanjem, Tito je preuzeo ulogu političara koji će, zahvaljujući ličnom iskustvu, biti u stanju da iskreno razume sve potrebe i probleme „običnih ljudi”.

Stupivši na čelo države, nakon Drugog svetskog rata, Tito je imao na raspolaganju niz rezidencija širom zemlje, u kojima je donosio političke odluke i primao zvanične posete. Ipak, on nije zaboravio rodni Kumrovec u koji je često odlazio, i koji je donekle predstavljao sponu sa ostvarenim prikazima njegovog porekla. Brozova porodična kuća u Kumrovcu stvarala je materijalne okvire slikama koje su vezivane za Brozovo detinjstvo. Ona je bila prostor u koji su umetane priče iz njegove prošlosti, poput priče o psu Polaku, o napornom okretanju žrvnja, o kujanju praseće glave, itd. Izveštaje o ovim događajima nalazimo ne samo u literarnim opisima Brozovog detinjstva, već i u

¹ Detaljnije o Brozovom imidž-menadžmentu videti u: Čalović, Dragan, *Josip Broz Tito: studija imidža*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2006.

njegovoj zvaničnoj biografiji koju je potpisao Vladimir Dedijer.² O razumevanju značaja isticanja Brozove prošlosti svedoči i čitav niz fotografija koje prikazuju njegove posete Kumrovcu. Ovim prikazima često se nastojalo da se prenese sva intimnost i spontanost trenutka. Međutim, praćeni objektivom službenog fotografa, ovakvi prikazi imali su programski karakter, a njihova realizacija podređivana je planiranoj vizuelizaciji „uhvaćenog trenutka”. Kao čest motiv na kumrovačkim fotografijama javlja se žrvanj. Prikazivanje Broza za žrvnjem trebalo je da podseti da Brozovo detinjstvo nije bilo ispunjeno toliko igrom i bezbrižnim danima, koliko obavezama i ranim uzimanjem učešća u napornim seoskim poslovima. Prikazi o napornom radu, sa kojim se Broz još u detinjstvu susretao, trebalo je da prikažu Brozovo rano suočavanje sa obavezama i podelom poslova, i povežu ga sa *motivom odgovornog lidera*.

U posleratnoj Jugoslaviji, Brozova rodna kuća bila je pretvorena u muzej, a sâm Broz je, prilikom poseta, odsedao u jednom novom hotelu, u kojem je za njega uvek bio rezervisan apartman. Kasnije je ovaj hotel pretvoren u Brozovu privatnu rezidenciju.³ Donošenje odluke da Brozova rodna kuća bude pretvorena u muzej može se sagledati kao ostvarivanje određene propagandne namere. To je bilo zvanično i dugoročno priznavanje Brozovog legitimiteta, ali i vlasti na čijem se čelu nalazio. Ovakvim postupkom Broz je čvrsto povezan sa savremenom istorijom jugoslovenskih naroda, u kojoj mu je, već za života određeno mesto, čime je za njegov lik vezan *motiv lidera priznate istorijske uloge*.

Titovo prikazivanje kao zaštitnika radnikâ i seljakâ, jedna je od bitnih odlika njegovog imidža. Brozova saosećajnost i razumevanje svih problema sa kojima se susreću radnici i seljaci, poduprto je preko dva osnovna motiva u njegovom imidžu, to su *motiv lidera siromašnog i seljačkog porekla* i *motiv radničkog lidera*. Nakon Drugog svetskog rata, u Jugoslaviji je uspostavljeni režim bio doživljavan kao vladavina radničke klase. Ovo je bilo u skladu sa uspostavljenom ideologijom i glasnim pozivima na oslobađanje od mehanizama „kapitalističke eksploatacije” radne snage, te je i vezivanje *motiva radničkog lidera* za lik Josipa Broza bilo od izuzetne važnosti.

Na čelu posleratne Jugoslavije sada se nalazio radnik koji je trebalo da novouspostavljenju vlast prezentuje kao istinski okrenutu zaštiti interesâ radničke klase. Broz je još veoma rano bio angažovan u ovom cilju. Njegovi biografii beleže Brozovo bogato sindikalno iskustvo, kao i ranu uključenost u rad Komunističke partije. Ovakvim izveštajima, prikazi Tita kao iskrenog

² Od literarnih zapisa o Josipu Brozu, posebno su bili uticajni *Pjesma o biografiji druga Tita* (1943), Radovana Zogovića; *Legende o Titu* (1946), Vladimira Nazora; te zapisi drugih autora poput France Bevka, Mirosljuba Jevtovića, itd.

³ Ridli, Džasper, *Tito*, (prev. Jovanović, Dušanka), Agencija Mir, Novi Sad, 1998, str. 299.

D. Čalović, Učešće jugoslovenske posleratne umetnosti u učvršćivanju imidža Tita borca za radnička prava, kombinovani su sa *motivom komunističkog lidera*. Upravo ovaj deo njegove biografije predstavlja temelj Brozove „iskrene unutrašnje brige” o radničkoj klasi, određujući ga kao radničkog zaštitnika. Time je Broz, u jednom radnički interpretiranom društvu, trebalo da bude shvaćen kao istinski zaštitnik interesâ čitavog stanovništva.

Vezivanje *motiva radničkog lidera* za lik Josipa Broza, vršeno je ne samo putem mnogobrojnih biografskih zapisa, već i preko različitih fotografskih izveštaja koji prikazuju Broza za metalskim strugom ili kako radi u Bri- onskom vinogradu ili, pak, sa kosom u ruci vodi računa o travnjaku svoje rezidencije. Ove fotografije trebalo je da učvrste prikaz o Titu kao pre svega radniku, i da potvrde njegovu suštinski radničku pripadnost. U posleratnoj Jugoslaviji, razvoj građanske klase još uvek je bio u začetku, a njeni predstavnici predstavljali su tek mali procenat ukupnog stanovništva. Pored toga, mnogi pripadnici građanske klase proganjani su zbog povezanosti sa monarhističkim ili nacističkim strujama. Izlaganje građanske klase različitim progonima i optužbama nije moglo ugroziti utemeljenje nove vlasti, koja je računala upravo sa podrškom većinskog radničkog i agrarnog stanovništva, koje je u Brozu, kao njenom predstavniku, videlo svog zaštitnika. U periodu ubrzane industrijalizacije i masovnih migracija iz sela u gradove, a naročito u istočnim jugoslovenskim krajevima, Brozov model - radnik seljačkog porekla, postao je prototip savremenog jugoslovenskog građanina. Broz tako nije postajao samo konačni zaštitnik stalno zapostavljenih radničkih i agrarnih slojeva, i njihov konačni afirmator, već i uzor njihovih pripadnika.

U izgradnji Brozovog imidža, od posebnog je značaja bilo njegovo povezivanje sa oslobodilačkom borbom jugoslovenskih partizana tokom Drugog svetskog rata. Njegovo prikazivanje kao nosioca oslobodilačke borbe započeto je još tokom ratnog perioda. Tokom Drugog svetskog rata, Tito je pretežno bio fotografski portretisan. Rađene fotografije najčešće su prikazivale Broza u uniformi - portret ili celu figuru. Pored ovih, rađene su i fotografije koje prikazuju Tita u rovu, kako komanduje vojnicima, ili kao govornika - političko-ideološkog vođu boraca. Izrađivanim fotografijama uvek se nastojalo da se Tito prikaže kao odlučan i čvrst lider, iskusan strateg, vizionarski govornik i revolucionar.

Već u ovom periodu postoji potreba da Titov lik bude ovekovečen i u drugim medijima, ali su ovakva angažovanja bila znatno ograničena ratnim okolnostima. Ipak, Antun Augustinčić u Jajcu 1943. godine izrađuje bistu Josipa Broza. Iako je rad uništen, sačuvana je fotografija koja prikazuje Brozovo portretisanje. U isto vreme, u Jajcu se nalazi i Đorđe Andrejević Kun, koji je izabran za većnika na Drugom zasedanju AVNOJ-a. Pored toga, Kun je radio na dekorisanju svečane sale, a izradio je i Brozov portret. Iste godine,

Branko Šotra izrađuje *Portret Tita* (1943), a sledeće i Ismet Mujezinović *Portret Maršala Tita* (1944).⁴

Prikazi Broza kao nosioca oslobodilačke borbe neće se iscrpeti tokom ratnog perioda. Istaknuta uloga koju je Broz imao tokom Drugog svetskog rata, u posleratnom periodu korišćena je da se Broz prikaže kao odlučni vođa narodâ u teškim ratnim vremenima i donosilac slobode jugoslovenskim građanima. Ovu njegovu ulogu ovekovečili su mnogi jugoslovenski likovni umetnici. Naročito su istaknuta dela *Tito govori na Drugom zasedanju AVNOJ-a, 29. XI 1943.* (1945.) i *Maršal Tito* (1947), Đorđa Andrejevića Kuna; *Portret Tita* (1947.) i *Portret Tita* (1952), Ismeta Mujezinovića; *Maršal Tito* (1948), Mihaila Petrova; *Maršal Tito* (1948), Gabrijela Stupice; *Portret Tita* (1944), Milana Konjovića; *Tito* (1947), Stevana Bodnarova; *Maršal Tito* (1948), Antuna Augustinčića; itd.

Brozova uloga u Drugom svetskom ratu, veličana je i mnogobrojnim književnim i poetskim ostvarenjima jugoslovenskih autora. Bogdan Čiplić 1946. godine piše svoju pesmu *Tito*, koju završava stihovima:

.....
 Svaki plotun ognja i olova
 silom mržnje na dušmana hita,
 svaka puška piše ista slova,
 svaki plotun ognja i olova
 zaklinje se sa imenom Tita.

Sad je zemlja blistom zablitala,
 svaka grana listom olistala,
 a pod suncem sloboda stasala,
 zlatno zlati pod sunašcem žito-
 u nov život vodi narod Tito.

Ovakvim poetskim komponovanjem Čiplić ostvaruje snažnu identifikaciju, ne samo oslobodilačkog pokreta, već i započetih društvenih promena sa liderstvom Josipa Broza. Ovo je, svakako, samo jedan od mnogih literarnih primera koji ostvaruju istu nameru. Posebno je uticajna bila *Pjesma o biografiji druga Tita* (1944), Radovana Zogovića, pisana još tokom rata. Analizirajući ovu poemu, Đilas ocenjuje da Zogović svojim tekstom odgovara svima „[...] onima koji tu biografiju prljaju i daje onu stvarnu biografiju, one

⁴ O značaju koji je pridavan portretisanju Josipa Broza svedoče i mnogobrojne fotografije koje dokumentuju njegovo portretisanje. (Poznate su fotografije sa različitih grupnih ili pojedinačnih portretisanja: sa Antunom Augustinčićem, Omerom Mujadžićem, Džoom Dejvidsonom, fotografije gde Tito pozira umeticima u Beogradu 1947, u Bugojnu 1977, itd.). Ovakva praksa uvedena je vrlo rano, tako je sačuvana fotografija iz 1943. godine, gde u bunkeru u Jajcu, Božidar Jakac portretise Tita. Reč je o amaterskoj fotografiji loše kompozicije, ali urađene s ciljem da posluži kao dokument događaja.

D. Čalović, Učešće jugoslovenske posleratne umetnosti u učvršćivanju imidža Tita slavne bitke i napore koji su narodu dali vođu, onaj napor za najljepšim, najepškim i najplemenitijim što je narod rodio u svojoj borbi - Titovu ličnost”.⁵

Isticanje vodeće Brozove uloge u procesu oslobođenja jugoslovenskih teritorija, koja se razvila kao praksa jugoslovenskih komunista za vreme Drugog svetskog rata, u posleratnom periodu postala je jedan od oslonaca utemeljenja zvanične ideologije. Građenje slike Josipa Broza, kao stuba oslobodilačke borbe, sprovedeno je putem masovnih medija, jednako kao i preko likovne i književne umetničke prakse.

U posleratnoj Evropi, oslobođenje okupiranih teritorija i zaustavljanje ratne mašinerije osovinskih sila viđeno je kao najveća tekovina savremenog doba, a nosioci tog procesa doživljavani su kao nacionalni heroji. Josip Broz se tokom Drugog svetskog rata nalazio na čelu partizanskog pokreta, i već u ovom periodu, započela je heroizacija njegovog lika. Tito je postao simbol Revolucije, a za njegovo ime vezivan je *motiv oslobodioca*. Stalnim podsećanjem na Titovu revolucionarnu aktivnost, za Brozov lik vezivan je i *motiv lidera sa ratnim iskustvom*. Svaki govor o borbi jugoslovenskih naroda tokom Drugog svetskog rata, podrazumevao je veličanje Brozove uloge u oslobodilačkom procesu, dobijajući, na taj način, propagandnu ulogu.

Nova društvena kretanja odredila su i nov kurs jugoslovenskoj umetnosti. Od umetnikâ je očekivano da svojim delima stanu uz borbu za ostvarenje socijalizma. Započete društvene promene odrazile su se na jugoslovensku umetnost, kako na formalnom tako i na tematskom planu. Zahtevi za intenzivnijim angažovanjem umetnika, između ostalog, podrazumevali su i evociranje ratnih strahota i stradanja jugoslovenskih naroda, ali i isticanje uloge Josipa Broza i partizanskog pokreta u oslobođenju zemlje.

Od mnogobrojnih dela posleratnog jugoslovenskog slikarstva, koja obrađuju tematiku oslobodilačke borbe, svakako treba istaći slike *Prelaz preko Sutjeske* (1946), *Zbeg* (1950), *Rušenje pruge* (1946-1948), *Prelaz preko Neretve I* (1944), *Prelaz preko Neretve II* (1946), *Prelaz partizana u čamcu* (1947), *Noć u Zelengori* (1951) Marijana Detonija; *Sutjeska* (1948), Đorđa Teodorovića; *Partizanska kolona* (1948), France Mihelića; *Žena borac* (1947), Dora Klemenčić-Maja; *Partizanska kolona* (1946), Vita Globočnika; *Prelaženje Neretve* (1948), Ismeta Mujezinovića, *Kolona* (1946), Đorđa Andrejevića Kuna, itd.

U veličanju heroike oslobodilačke borbe u jugoslovenskoj posleratnoj umetnosti, posebno mesto pripalo je spomeničkoj skulpturi. Zahvaljujući in-

⁵ Dilas, Milovan, „Pjesma o biografiji druga Tita’ od Radovana Zogovića”, u: Dilas, Milovan, *Članci: 1941-1946*, Kultura, Beograd, 1947, str. 110.

tenzivnom državnom ulaganju u podizanje spomenika revolucije, Jugoslavija je u posleratnom periodu pretvorena u ogromno gradilište. U svim krajevima zemlje niču spomenici u slavu partizanske oslobodilačke borbe i kosturnice palim žrtvama. Narativnost oblika i mogućnost da se alegorijski prenesu prikazi borbe, stradanja i herojstva, naročito su izraženi u prvim posleratnim godinama.

Obrada ratne tematike bila je jednako prisutna i u književnom stvaralaštvu. U svom tekstu „Velika godišnjica”, objavljenom u *Književnim novinama* (br. 14, god I, 1948), Jovan Popović poziva književnike da u svojim delima prikažu Sutjesku i Petu ofanzivu, jer po njegovim rečima, „ta tema u kojoj se ispoljava sva snaga naše Komunističke partije pod vođstvom druga Tita i najboljih sinova naših naroda, traži svoje nadahnute pevače i tumače”.⁶ Od literarnih prikaza oslobodilačke borbe, svakako bi trebalo istaći dnevnik *Za Titom* (1945), Čedomira Minderovića, poemu *Jama*, Ivana Gorana Kovačića, roman *Daleko je sunce* (1951), Dobrice Ćosića; *Zapise iz oslobodilačkog rata* (1946), Rodoljuba Čolakovića, pisane kao svojevrsna hronika dešavanja u partizanskim odredima tokom prvih ratnih godina; dnevnik *S partizanima* Vladimira Nazora, pisan tokom 1943-1944, a objavljen 1945. godine; povest *Oblaci nad Tarom* (1947), Čedomira Minderovića; *Istinite legende* (1944; drugo, dopunjeno izdanje 1948), Jovana Popovića, kao literarno uobličene pojedinih epizoda oslobodilačkog rata; itd.

Postavljenim zahtevima za obradom partizanske oslobodilačke borbe u jugoslovenskim umetnostima trebalo je zadržati sećanja na strahote rata, ali i istaći ulogu jugoslovenskih vlasti, Komunističke partije i Josipa Broza u oslobodenju zemlje, i nalaženju nove perspektive jugoslovenskim narodima.

Drugi svetski rat je građanima Jugoslavije doneo ogromne ljudske žrtve, koncentracione logore, masovna ubistva, brojne svireposti sprovedene ne samo u nacističkim logorima, već i od strane različitih vojnih grupacija, pored toga, doneo je i ogromna materijalna razaranja kao i kolaps jugoslovenske države. Ovakva iskustva ostavila su dubok trag na jugoslovensko stanovništvo. Povezivanje sa oslobodilačkim procesom, otuda je i bio važan segment sprovedene propagande u posleratnoj Jugoslaviji. U oslobođenoj zemlji, Broz je zauzeo mesto ratnog heroja, borca za slobodu, ravnopravnost i prava potlačenih naroda. On je trebalo da bude viđen kao lider koji vodi jugoslovenske narode u pobedu i novu stvarnost bratstva i slobode. Ovim aktivnostima, zapravo je trebalo obezbediti ne samo politički legitimitet Brozu, već i novouspostavljenoj jugoslovenskoj vlasti, na čijem se čelu on nalazio.

⁶ Popović, Jovan (1948). Velika godišnjica, *Književne novine*, br. 14, god. I, 18. maj, str. 1.

Stalna egzistencijalna ugroženost tokom ratnog perioda, stvorila je snažnu potrebu za obezbeđivanjem onih uslova koji bi garantovali buduću bezbednost i branili stečenu slobodu. Brozova istaknuta uloga u Drugom svetskom ratu, trebalo je da posluži kao garancija njegove spremnosti da, ukoliko to bude potrebno, ponovo stane u odbranu jugoslovenskih naroda. Prikazima Brozovog ratničkog umeća i ratnog iskustva, njegovim pojavljivanjem u maršalskoj uniformi, nadgledanjem vojnih vežbi, organizovanjem vojnih defilea, kao i samim visokim položajem u jugoslovenskoj vojnoj hijerarhiji koji je zauzimao, podržavano je i vezivanje *motiva zaštitnika* za Brozov lik.

Osuda Jugoslovenske komunističke partije od strane Kominterne 1948. godine, bila je snažan udarac jugoslovenskim vlastima. To je bio izazov ne samo Brozu, kao do tada pokornom Staljinovom sledbeniku, već i čitavoj KPJ. Ipak, jugoslovenski komunisti iskoristili su ovaj sukob da učvrste nezavisnu političku poziciju na čelu sa Josipom Brozom. Putem medija, ali i političkim istupanjima, sistematski je i postepeno rušen „Staljinov kult” i unižavana politika Istočnog bloka. Na mesto ranije neprikosnovenog vođe postavljen je Tito, kao dosledni sprovodilac marksističkog učenja, a za njegov lik vezivan je *motiv nosioca ideološkog pravoverja*.⁷ Ideološkim odvajanjem, jugoslovenske vlasti postale su nosilac autentične politike sa Josipom Brozom kao istinskim liderom na svom čelu. Promena političkog kursa, na planu umetnosti, podržana je pre svega odbacivanjem teorije socijalističkog realizma i sovjetskog uticaja.

Još jedan važan motiv, koji je vezivan za lik Josipa Broza, bio je *motiv omiljenog lidera*. Najočiglednija potvrda Brozovog legitimiteta bili su oduševljeni dočeci prilikom njegovih poseta jugoslovenskim krajevima i masovna posećenost javnih mitinga kojima je prisustvovao. Ovo je služilo kao najočigledniji pokazatelj poverenja koje je u narodu uživao. Opisi narodnog oduševljenja prema Brozu postali su neizostavni deo različitih štampanih izveštaja već u najranijem periodu nakon oslobođenja zemlje, ali je njihova forma postepeno razvijana od skromnijih, relativno škratih opisa, do živo izvedenih glorifikacija njegovog lika, naročito izraženih u periodu nakon raskida sa Sovjetskim Savezom. Tekstovi, kojima je trebalo prikazati podršku narodâ vladajućoj politici, redovno su praćeni fotografijama koje ilustruju veliku prisutnost građana, sa obaveznim transparentima, zastavama i Brozovim fotografijama. U izveštajima se gotovo obavezno, navode izrazi narodnog oduševljenja i dugotrajnog skandiranja. Slika oduševljenog dočeka potkrepljivana je citiranjem euforičnih pokliča u čast Titu, Partiji i vladajućoj ideologiji. Oduševlje-

⁷ Detaljnije o ovome videti u: Čalović, Dragan, *Josip Broz Tito: studija imidža*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2006.

nje građana po pravilu je bilo smeštano u svečano uređen prostor, „najsvečaniji izgled” trgova, ulica i zgrada trebalo je da pokaže izuzetnost događaja i potvrdi „ljubav narodâ” prema svom lideru. Gotovo ritualno zasipanje puta cvećem postalo je čest motiv u opisima Titovih dočeka. Time je sama poseta poprimala izgled procesije na kojoj je Broz zauzimao centralno mesto.

Ovakvi tekstualni prikazi trebalo je da posluže kao najočigledniji dokaz sveopšteg narodnog poverenja prema sprovedenoj politici i jugoslovenskom lideru. Josip Broz je trebalo da bude doživljen kao predstavnik narodne vlasti, te je i politika koju je on sprovodio morala imati potporu u narodu. On nije smeo da bude shvaćen kao predstavnik jedne političke frakcije ili grupe istomišljenika okupljenih oko neke zajedničke ideje, već pre svega kao lider svih građana. Prikazi narodnog oduševljenja otuda je i trebalo da učvrste izgrađivanu predstavu o jedinstvenom stavu jugoslovenskih naroda prema Brozu i aktuelnoj politici. Josip Broz je, ovakvim prikazima, predstavljan kao ujedinitelj različitih težnji građana Jugoslavije. On ne samo da je bio prikazivan kao opšteprihvaćeni vođa jugoslovenskih naroda, već je poistovećen sa okosnicom njihovog jedinstva. Otuda su fotografski zapisi Brozovih poseta jugoslovenskim gradovima, kao i literarni prikazi njegovog oduševljenog prijema podržavali vezivanje *motiva državog objedinitelja* za Brozov lik. Broz je postao lider čiji je politički program imao da zaštiti interese svih jugoslovenskih naroda i pomiri sve njihove međusobne razlike i nesuglasice. Prikazi svenarodne podrške Josipu Brozu ostvareni na mnogobrojnim fotografijama, postali su odraz uspešnosti jugoslovenske politike i pokazatelj Brozove leaderske sposobnosti. Upravo je ovo trebalo da posluži kao najčvršće opravdanje visoke političke uloge koju je imao u jugoslovenskoj državi nakon Drugog svetskog rata.

Jedan od načina kojim su jugoslovenski narodi odavali priznanje svom vodi bilo je i zvanično proslavljanje Brozovog rođendana. To nije bila samo potvrda narodne podrške Titu, već i manifestovanje okupljenosti i jedinstva jugoslovenskih naroda oko zajedničkog lidera i ideologije koju je on zastupao. Na taj način trebalo je potvrditi ne samo Brozov legitimitet, već i neuzdrmano jedinstvo jugoslovenskih naroda. Proslava Titovog rođendana bila je uvedena još pre završetka rata, na predlog sekretara Komunističke omladine Rata Dugonjića.⁸ Ovaj predlog bio je, od članova Politbiroa i ostalih komunističkih lidera, jednoglasno prihvaćen, a ova praksa nastavljena je i nakon oslobođenja zemlje.

⁸ Đilas, Milovan, *Rise and Fall*, (prev. Lod, Džon Fisk), Harcourt Brace Jovanovich Publishers, San Diego, New York, London, 1985, str. 13.

Masovnim proslavama Brozovog rođendana dat je gotovo ritualni karakter.⁹ One su shvaćene kao dokaz narodne ljubavi prema Brozovom liku i pokazatelj podrške koju on uživa. Nakon odvajanja od sovjetskog bloka, proslava Titovog rođendana dobila je još veći politički značaj. To je bila manifestacija slavljenja lika političkog vođe, kojem je sada, više nego ikada, trebala snažna potvrda liderskog položaja. Tito je postao nezavisni lider koji je morao zaštititi svoju samostalnost i odoleti još uvek snažnom Staljinovom uticaju.

Jugoslovenski mediji su već nekoliko dana pre Titovog rođendana izveštavali o prolasku štafete i njenom prolaženju kroz različite gradove.¹⁰ Prenošena od ruke do ruke i praćena pozdravima građana koji su se tiskali u uređenom špaliru ne bi li je videli, štafeta je predstavljala odraz ljubavi jugoslovenskih naroda prema svom lideru, a njeno prenošenje vremenom je dobijalo gotovo procesijski karakter.¹¹ U zemlji u kojoj su religijske svetkovine bile potpuno marginalizovane, svečanost posvećena „kultu vođe” dobijala je centralno mesto.

Politički legitimitet jugoslovenskih vlasti nije se mogao zasnivati samo na prikazima „ostvarenja volje naroda”, već je trebalo da bude potkrepljen i konkretnim prikazima prosperiteta. U posleratnom periodu od jugoslovenskih umetnika očekivano je da iznesu prikaze razvoja čitavog društva. Snažan privredni razvoj prikazan je kao zasluga svih jugoslovenskih naroda, ali su jugoslovenske vlasti, na čelu sa Josipom Brozom, trebalo da budu viđene kao nosioci čitavog poleta i okosnica prosperiteta.

Već je Prvi kongres likovnih umetnika FNR Jugoslavije, početkom decembra 1947. godine u Zagrebu, pokazao izmenjen položaj umetnika i umetnosti. U glavnom referatu „O mogućnostima, zadacima i perspektivi naše li-

⁹ Proslava Titovog rođendana je već 1945. godine bila praćena prenošenjem štafete. Ovu praksu će jugoslovenske vlasti nastaviti i posle Brozove smrti, sve do 1987. godine. Naredne 1988. štafeta nije stigla na stadion JNA, u Beogradu, gde je bio održan slet. Praksa održavanja sletova na stadionima uvedena je 1956. godine i održala se sve do 1988. Godine 1989. različitim manifestacijama obeležen je Dan mladosti, ali je pored prenošenja štafete izostalo i organizovanje centralne manifestacije na stadionu JNA.

¹⁰ Već od samog uspostavljanja nove vlasti proslava Titovog rođendana obuhvatala je niz manifestacija, ali će masovnost poprimiti veće razmere sa uvođenjem prakse organizovanja sletova na stadionu, 1956. godine. Godine 1988, slet je osmišljen kao „najveća baletska predstava na svetu”, lišen političke simbolike („Održana generalna proba završne priredbe Dana mladosti”, u: *Politika*, br. 26808 (LXXXV), 25. maj 1988, str. 9.), a donošenje štafete je izostalo. Naredne godine je pored štafete izostalo i organizovanje masovne proslave, ali je Dan mladosti obeležen različitim manifestacijama, kao i polaganjem venca delegacije SSOJ na Titov grob. („Plakete ’25. maj’ najboljima”, u: *Politika*, br. 27167 (LXXXVI), 26. maj 1988, str. 8.)

¹¹ Štafete su nakon proslave sakupljane i, poput relikvija, čuvane u *Muzeju 25. maj* u Beogradu.

kovne umetnosti”, Đorđe Andrejević Kun ističe da umetnicima Jugoslavije petogodišnji plan daje nove teme i inspiracije: „oni imaju časnu ulogu da izraze i ovekoveče ovaj istorijski pokret”.¹² Manifestaciju ovakvog stava, u likovnim umetnostima, ilustruju radovi *Izgradnja mosta u Bogojevu* (1947), Milana Konjovića; *Pogled na Novi Beograd u izgradnji* (1948), Predraga Milosavljevića; studije radnika i omladinaca sa radnih akcija Ivana Tabakovića (1947); gotovo amblematsko delo *Devojka sa srpom* (1949), Milivoja Nikolajevića; *Udarnici Aleksinačkih rudnika* (1950), Mihaila Petrova; *Litostroj* (1947), Tone Kralja; *Gradnja mosta na Lašvi* (1947-48), Mladena Veža; *Gradnja železničke pruge* (1948), Franja Mraza; skulpture Rada Stankovića *Elektromonteri* (1948), *Obalski radnik* (1952); *Mešalica za beton* (1947), Ismeta Mujezinovića; *Sondiranje terena na Novom Beogradu* (1948), Bože Ilića; *Izgradnja* (1951), Đorđa Andrejevića Kuna, itd. Jedna od uspešijih realizacija ove tematike (ostvarenih u socrealističkom maniru), svakako je i freska na Bledu, Slavka Pengova, za koju je 1948. godine dobio Prvu nagradu Komiteta za kulturu i umetnost. Reč je o monumentalnoj kompoziciji realističkog izraza, sa vidljivom stilizacijom u duhu sovjetske socrealističke škole.

Tematika izgradnje je u manjoj meri bila izražena i u književnosti, i to pre svega u radu autorâ mlađe generacije. Ovim radovima trebalo je prikazati polet novog doba, privredni rast i oduševljenje učesnikâ čitavog procesa obnove i izgradnje zemlje. Tako, Bogdan Čiplić piše poemu *Kanal Dunav-Tisa-Dunav* (1949), u kojoj izgradnju Kanala vezuje za preobražaj vojvođanskog pejzaža od močvarnog do idiličnog predela, prekrivenog žitnim poljima i novim naseljima. O značaju obrade ove tematike svakako svedoči i objavljivanje zbornika radova *Na pruzi* (Zagreb, 1947), u izdanju Društva književnika Hrvatske. Objavljivanjem literarnih priloga uglednih hrvatskih autora na ovu temu, trebalo je preneti atmosferu sa gradilišta omladinske pruge Šamac-Sarajevo, te dočarati graditeljski zanos jugoslovenske omladine.

Prikazi rada i gradilištâ postaće gotovo program ondašnje jugoslovenske umetnosti. Jedan od prvih zadataka nove vlasti bila je obnova ratom razrušene zemlje, u koju je trebalo da bude uključeno sve stanovništvo. Od umetnika je očekivano da se svojim radom, veličanjem ovog velikog poduhvata, uključe u čitav proces. S druge strane, budući shvaćena kao odraz stvarnosti, umetnost je svojim prikazima morala da obuhvati ono što se dešavalo van umetničkih kabineta i ateljea. Na taj način, ona je postajala svedočanstvo „veličine radnog poleta i postignutih rezultata”, koji su pod okriljem nove vlasti i Josipa Broza ostvareni.

¹² Andrejević Kun, Đorđe (1947). O mogućnostima, zadacima i perspektivi naše likovne umetnosti, referat na Prvom kongresu likovnih umetnika FNRJ.

Pored likovnih i literarnih prikaza obnove i izgradnje, i jugoslovenski mediji nudili su opširne izveštaje o Brozovim posetama radnicima, novim industrijskim postrojenjima, gradilištima ne samo javnih objekata već i čitavih stambenih blokova u različitim delovima zemlje. Ovi postupci bili su usmereni ka čvrstom mentalnom povezivanju lika Josipa Broza Tita sa procesom obnove i izgradnje i sveprivrednog prosperiteta zemlje.¹³

Rad na stalnom utiskivanju slika o nezaustavljivom napretku stvarao je viđenje vladajuće ideologije kao vizionarske ideje, koja će generacijama biti vodilja na putu ka razvijenijem i bogatijem društvu. Prikazi postignutih rezultata trebalo je da posluže kao dokaz uspešnosti sprovedene politike i sposobnosti njenih promotera. Period Brozove vladavine obeležen je obnovom mnogih ratom razorenih objekata, izgradnjom infrastrukture zemlje, kao i ubrzanom industrijalizacijom. Prikazom i veličanjem ostvarenih rezultata podržavano je vezivanje *motiva donosioca napretka* za Brozov lik. Uspešan privredni razvoj trebalo je da posluži kao pokazatelj ispravnosti zacrtanog puta koji je Josip Broz otvorio jugoslovenskim građanima. Ovi prikazi su, istovremeno bili i povod iznošenja predviđanja budućeg razvoja i „boljeg sutra”. Obećanja koja su putem medija iznošena predstavljala su rad na stvaranju slika stvarnosti u kojima se moglo uživati i pre njihovog ostvarenja. Ona su jugoslovenskim građanima trebalo da daju podsticaja da istraju na zacrtanom putu koji su odredili Partija i Josip Broz.

Nakon raskida sa Istočnim blokom, Broz je svoju diplomatsku aktivnost usmerio ka traženju saveznika na Zapadu. Zahvaljujući svojoj sposobnosti, Broz je uspeo da afirmiše položaj Jugoslavije na međunarodnoj političkoj sceni. Ovo je, zatim, u jugoslovenskim medijima bilo iskorišćeno da se za Titovo ime veže *motiv uspešnog diplomate*. Jugoslovenski mediji davali su iscrpne izveštaje o Brozovim diplomatskim putovanjima, kao i o prijemima koje je u svojim rezidencijama organizovao mnogobrojnim inostranim državljanima. Po povratku sa dugih putovanja, Brozu su priređivani svečani dočeci, kojima je trebalo potvrditi prikaz ljubavi jugoslovenskih građana prema svom lideru. Ovakva praksa doprinosila je uzdizanju Titovog lika i njegovom povezivanju sa *motivom omiljenog lidera*, ali i afirmisanju jugoslovenskih vlasti na čijem se čelu nalazio. U kasnijim godinama Brozove vladavine, sa postepenim otvaranjem jugoslovenskog društva i promenama u vladajućem političkom kursu, za Brozov lik sve se više počinju da vezuju motivi *svetski priznatog političara*, *borca za mir*, kao i *motiv borca za ravnopravnost i mirnu koegzistenciju narodâ*. Kao jedan od osnivača Pokreta nesvrstanih, Broz je uspeo da se uzdigne iz jugoslovenskih političkih okvira. On je postao vođa

¹³ O ovome detaljnije videti u: Čalović, Dragan, *Josip Broz Tito: studija imidža*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2006.

jednog svetskog pokreta nadnacionalnog političkog angažovanja. Jugoslovenski mediji nudili su redovne izveštaje o brojnim Brozovim susretima sa inostranim političkim liderima i diplomatama iz celog sveta, što je trebalo da posluži kao potvrda Brozovom legitimitetu na jednom međunarodnom nivou. U poznim godinama Brozove vladavine dosta je ulagano i da se za njega veže *motiv vitalnog vođe*, ili, ako se u tome ne uspe, ono bar da se umanjati intenzitet negativnih posledica, koje godine starosti mogu doneti njegovom rukovodećem položaju.¹⁴ Brozove diplomatske aktivnosti pretežno su bile fotografski beležene, dok u jugoslovenskim umetnostima nije insistirano na obradi ove tematike.

Po dolasku na vlast, Tito je za korišćenje prisvojio imanja svrgnute kraljevske porodice. Pored toga, njemu je na raspolaganju stajao i niz državnih rezidencija, podignutih širom zemlje, iz kojih je vladao. Najviše je boravio u Beogradu, na Brionima i na Bledu, gde je dočekivao strane državnike u zvaničnim posetama. Svojim izgrađenim stilom i ophođenjem, kao i rezidencijalnim upravljanjem zemljom, Tito je odavao utisak državnika visokog dostojanstva, a za njegov lik vezivan je *motiv dostojanstvenog vladara*. Ipak, u Brozovom prikazivanju često se insistiralo na osobinama neposrednosti i „narodnosti”. Tito je znao da kao lider koji želi da izgradi sopstveni autoritet, ali i da zadrži podršku stanovništva, treba da pronađe pravu meru u svom ophođenju i postupanju. Da bi sprečio pojavu neposlušnosti, bilo mu je neophodno da se uzdigne nad jugoslovenskim građanima, ali ne previše jer bi ga to od njih otuđilo. On je došao na vlast kao lider iz naroda i morao je to i ostati tokom čitave svoje vladavine.

Svoje posete radnicima i seljacima Tito pokazuje kao duboku potrebu da bude u stalnoj vezi sa narodom. On sa njima razgovara o problemima sa kojima se susreću, ali i o svakodnevним temama. Zna da sa njima podeli radost i zaigra u kolu, ili da sa punim poštovanjem uzme učešća u nekom lokalnom običaju. Brozova „neposrednost” i „spontanost” podržani su čitavim nizom fotografija koje ga prikazuju u retkim trenucima odmora, u šetnji ili tokom predaha na dugim putovanjima. Prikazi Brozovog privatnog života imali su cilj da ga integrišu u narod. Njima je kod jugoslovenskih građana trebalo izazvati osećanje bliskosti i utisak poznavanja vođe koji ih predvodi. Ovi prikazi, podržani Brozovim seljačkim poreklom, vezivali su za njegov lik *motiv narodu bliskog vođe*.

Titov položaj na čelu države trebalo je prikazati kao odgovor željama i pozivima jugoslovenskih građana. On je bio viđen kao vođa jugoslovenskih

¹⁴ Detaljnije o ovome videti u: Čalović, Dragan, *Josip Broz Tito: studija imidža*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2006.

D. Čalović, Učešće jugoslovenske posleratne umetnosti u učvršćivanju imidža Tita građana, vizionar, pokretačka snaga državnog napretka, ali, istovremeno, i kao blizak običnom čoveku. U literaturi, Tito je drug i vođa; on je simbol slobode i pravde; on zna put i okrenut mu je, u potpunosti usmeren njegovom ostvarenju; on je borac, graditelj, vojnik; on donosi radost, istinu i pobedu. Josip Broz je opevan u mnogim pesmama. Gotovo da nije bilo ni jednog posleratnog pesnika koji mu nije posvetio svoju pažnju. Njemu su pridavani mnogi atributi, on je borac za pravdu, pobednik, graditelj, drug i vođa. Svoju *Pjesmu o Titu*, Jure Kaštelan počinje stihovima:

U ovoj zemlji živi čovjek i
drug i vođa
Josip Broz Tito.
I svi koji vole slobodu
njega vole.
I svi koji se bore za pravdu
njegovo ime znaju.

.....

Kaštelan, Broza predstavlja kao pokretačku snagu koju slave svi jugoslovenski narodi. Broz postaje zaštitnik pravde i donosilac sreće, dok je završnim stihovima izjednačen sa istinom. Uzdizanje Brozovog lika nije vršeno samo dodavanjem određenih atributa njegovom imenu, već i stalnim isticanjem njegovog uvođenja u legendu, kao i identifikacijom sa pojmovima kao što su narod, sloboda, mladost, Sunce, itd. Ove identifikacije korišćene su ne samo kada je o Titu trebalo nešto reći, već i u parolama kojima je trebalo pobuditi strasti jugoslovenskih građana.¹⁵ Brozu su naročito literarnim opisima pripisivane i određene nadljudske osobine.

Možda najizrazitiji primer ovakvog uzdizanja predstavlja pesma *Titov „Naprijed!”*, Vladimira Nazora, u kojoj Tito poprima lik mitskog heroja koji, vodeći ljude ka zacrtanom cilju, nailazi na različite prepreke i neprestano savladava sve nemani koje mu se nađu na putu. On savladava hladnoću, glad i nesreću, nepokolebljivo i bez muke. Tito je prikazivan kao ponos jugoslovenskih naroda. On svugde proslavlja slobodarski duh i istrajnost na „pravom putu”. On je borac za slobodu, vojskovođa i marksista. Tito je neumorni radnik, on je čovek koji se najviše voli, dalekovidni predvodnik svih jugoslovenskih građana. Tito je sinonim za slobodu, Revoluciju, bratstvo, plodnu zemlju, ravnopravnost, mladost, ljubav, veru, mir, odlučnost, promišljenost, širokogrudu blagost, unutrašnji mir, snagu volje, istrajnost, itd.

¹⁵ U Jugoslaviji je, kao i u drugim socijalističkim zemljama, postojala ustaljena praksa korišćenja parola. Često ponavljane parole bile su: „Tito-Partija-omladina-akcija”, „Mi smo Titovi-Tito je naš”, itd.

Milan Bogdanović za Titov lik kaže da je to jedan od retkih likova koji se ne da iskriviti. Međutim, prikazati Titov lik, kako napominje, nije jednostavan proces. On objašnjava:

„Ta slika koja bi umetnički nadahnuto imala kroz lik da pokaže svog čoveka, morala bi doista biti maksimalno sintetički izražajna. Ona mora da akumulira, uhvati i trenutno zaustavi svu raskošnu unutrašnju raznovrsnost čoveka, ali da istovremeno tom raznovrsnošću i sama dalje treperi, da u njoj ništa ne ukoči, da se ne bi utisak o živoj izmenjivosti izraza ugasio, ali da istovremeno amalganiše i nerazdvoljivu celovitost toga lika”.¹⁶

Ove reči Milana Bogdanovića na najbolji način ilustruju značaj koji je pridavan obradi Brozovog lika. U posleratnoj Jugoslaviji od umetnika je očekivano da prikažu Titov lik, ali ostvareni prikaz uvek je morao biti afirmativan, on je morao doprinositi ukupnom radu na veličanju njegove istorijske uloge.

Medijska i umetnička aktivnost u posleratnoj Jugoslaviji nije bila potpuno slobodna. Iako Tito i jugoslovenski komunisti nisu u istoj meri kao Staljin i Ždanov u Sovjetskom Savezu insistirali na socijalističkom realizmu, umetnički život u zemlji u velikoj meri bio je određen radom strukovnih udruženja i ideološki usmerenom kritikom, dok je rad jugoslovenskih medija, bez obzira na nepostojanje zvaničnog ureda za cenzuru, bio nadziran okom Partije. Putem oficijelne umetničke teorije i kritike, u ranom posleratnom periodu, jugoslovenskim umetnostima nametana je partijski određena perspektiva razvoja. Umetnost je trebalo da bude *partijna*, a to je značilo da podrži zvaničnu ideologiju i svojom tendencijom aktivno učestvuje u savremenim događanjima; da *odražava stvarnost*, odnosno da podržava uspostavljanu viziju jugoslovenske stvarnosti, te na njen „revolucionarni” razvoj utiče; da *prikaže stvaranje bratstva i jedinstva jugoslovenskih naroda i dalje ga unapređuje*; da *neguje i uzdiže ljubav prema domovini*; da *dâ lik novog čoveka* i da zahvaljujući svojoj *vaspitnoj ulozi* utiče na njegovo formiranje; da *veliça partizansku oslobodilačku borbu jugoslovenskih naroda tokom Drugog svetskog rata*; da *istakne ulogu KPJ i Josipa Broza u pokretanju društvenih reformi*; da *dâ prikaz prošlosti*; da bude *realistička* po formi i da se *bori protiv „regresivnih” tendencija iz prošlosti*; da sledi princip *optimističnosti* i ponudi *perspektivu* budućeg društvenog razvoja; da *obradi aktuelnu tematiku* (rast industrije, preobražaj sela, itd.), odnosno *da ne stoji po strani „velikih dešavanja”*; da izrazi *jasan* (socijalistički) *pogled na svet* i u svojim prikazima

¹⁶ Bogdanović, Milan, „Lik Tita kod zarobljenika”, u: *Književne novine*, br. 12, god II, 24. maj 1949, str. 2.

D. Čalović, Učešće jugoslovenske posleratne umetnosti u učvršćivanju imidža Tita prepoznata ono što je *tipično*; te da u svom izražavanju „veličine i lepote” novog doba ostvari princip *narodnosti*.¹⁷

Ovakvo postavljene smernice, nametale su potčinjavanje funkcije umetnosti ostvarenju postavljenih političkih ciljeva. Uočavanjem povezanosti razvijane umetničke prakse sa učvršćivanjem izvesnog broja motiva korišćenih u izgradnji imidža Josipa Broza Tita, može se reći da je jugoslovenska umetnost ranog posleratnog perioda bila uključena u ostvarivanje Brozovog imidžmenadžmenta.

S izmenom političkih okolnosti, nakon Brozove smrti, promenjen je i pristup u prikazivanju Titovog lika. Jačanje pop kulture donosilo je nova izražajna sredstva i otvaralo mogućnosti još direktijeg i sveobuhvatnijeg propagandnog uticaja. Odgovori na aktuelne probleme i dnevopolitički ciljevi namesto da budu potisnuti, poprimili su novu formu, a interpretacija Brozovog lika usmeravana je prema tekućim političkim potrebama. Bilo zbog upornog zanemarivanja gorućih problema ili nespremnosti jugoslovenskih naroda da se prilagode novim političkim uslovima sa kojima se Jugoslavija susrela posle Brozove smrti, rušenje jugoslovenskog ideala bilo je bolno i sa ogromnim posledicama po jugoslovenske građane. Burni događaji, kao i prestanak medijskog delovanja usmerenog ka afirmisanju Brozovog imena, snažno su uticali na promenu percepcije njegovog lika. Titovi gradovi promenili su svoja imena, Brozove fotografije skinute su sa zidova kancelarija, fabričkih hala i javnih prostorija, centralnim ulicama jugoslovenskih gradova koje su nosile Titovo ime vraćeni su stari nazivi, a sa Titovog groba u Kući cveća povučena je počasna straža. Jugoslovenski umetnici odbacili su staru tematiku, a nekada uzdizana umetnička dela koja su sledila zvanični politički kurs bivaju izložena oštroj kritici. Ipak, zahvaljujući sistematski sprovedenoj političkoj propagandi, za mnoge građane nekadašnje Jugoslavije, Tito i „stara Jugoslavija” nastavili su da žive kao simboli jednog srećnog, sada već minulog doba.

¹⁷ O razumevanju funkcije umetnosti u posleratnoj Jugoslaviji više videti u: Čalović, Dragan, „Razvoj umetničko-teorijskih shvatanja u Jugoslaviji u periodu od 1945. do 1952. godine”, u: *Godišnjak Fakulteta za kulturu i medije*, Megatrend univerzitet Beograd, br. 2, god. II, 2010; Čalović, Dragan, „Razumevanje funkcije umetnosti u vreme Agitpropa” (2009), izjava sa Godišnjeg skupa Estetičkog društva Srbije; Čalović, Dragan, „Odnos prema istini u jugoslovenskoj umetničkoj teoriji u razdoblju od 1945. do 1952. godine” (2010), izjava sa Godišnjeg simpozijuma Hrvatskog filozofskog društva.

Literatura:

1. Andrejević Kun, Đorđe (1947). O mogućnostima, zadacima i perspektivi naše likovne umetnosti, referat na Prvom kongresu likovnih umetnika FNRJ.
2. Bogdanović, Milan, „Lik Tita kod zarobljenika”, u: *Književne novine*, br. 12, god II, 24. maj 1949.
3. Đilas, Milovan, *Članci: 1941-1946*, Kultura, Beograd, 1947.
4. Đilas, Milovan, *Rise and Fall*, (prev. Lod, Džon Fisk), Harcourt Brace Jovanovich Publishers, San Diego, New York, London, 1985.
5. Đilas, Milovan, *TITO – The Story from Inside*, (prev. Kojić, Vasilije, Haz, Ričard), Harcourt Brace Jovanovich, New York and London, 1980.
6. „Održana generalna proba završne priredbe Dana mladosti”, u: *Politika*, br. 26808 (LXXXV), 25. maj 1988.
7. „Plakete '25. maj' najboljima”, u: *Politika*, br. 27167 (LXXXVI), 26. maj 1988.
8. Popović, Jovan (1948). Velika godišnjica, *Književne novine*, br. 14, god. I, 18. maj.
9. Ridli, Džasper, *Tito*, (prev. Jovanović, Dušanka), Agencija Mir, Novi Sad, 1998.
10. Čalović, Dragan, *Josip Broz Tito: studija imidža*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2006.
11. Čalović, Dragan, „Odnos prema istini u jugoslovenskoj umetničkoj teoriji u razdoblju od 1945. do 1952. godine” (2010), izjava sa Godišnjeg simpozijuma Hrvatskog filozofskog društva.
12. Čalović, Dragan, „Razvoj umetničko-teorijskih shvatanja u Jugoslaviji u periodu od 1945. do 1952. godine”, u: *Godišnjak Fakulteta za kulturu i medije*, Megatrend univerzitet Beograd, br. 2, god. II, 2010.
13. Čalović, Dragan, „Razumevanje funkcije umetnosti u vreme Agitpropa” (2009), izjava sa Godišnjeg skupa Estetičkog društva Srbije.
14. Čavoški, Kosta, *Tito: tehnologija vlasti*, AIZ Dosije, Beograd, 1990.
15. West Richard, *Tito and the Rise and Fall of Yugoslavia*, Carroll & Graf Publishers Inc., New York, 1994.

THE PARTICIPATION OF YUGOSLAV POST-WAR ART IN REINFORCING THE IMAGE OF JOSIP BROZ TITO

Summary: The paper analyzes the presentation of Josip Broz Tito in postwar Yugoslavia, and its connection with Yugoslav art. By analyzing media's reviews on Josip Broz it is possible to notice a definite number of motives connected with his character. They are: 1. motive of the leader of poor and peasant origin, 2. motive of the responsible leader, 3. motive of the labor leader, 4. motive of the leader with war experience, 5. motive of the communist leader, 6. motive of the leader with the recognized historic part, 7. motive of the liberator, 8. motive of the protector, 9. motive of the ideological beliefs promoter, 10. motive of the progress promoter, 11. motive of the favorite leader, 12. motive of the state unifier, 13. motive of the world known leader, 14. motive of the fighter for peace, 15. motive of the fighter for equality of people and peaceful coexistence, 16. motive of the successful diplomat, 17. motive of the imposing ruler, 18. motive of the leader close to people, 19. motive of the vital leader.

The purpose of these motives was to create idea of Josip Broz Tito in the heads of Yugoslav citizens, but also to emphasize, or to ascribe him certain personality characteristics. Also, they were supposed to provide him prestige of a political leader and to give legitimacy to his state position.

Enhancing of Broz's character was not done just by adding certain attributes with positive connotations to his name, but also by permanently raising, by Yugoslav art, his introduction into the legend, as well as identifying his ideas with people, freedom, youth, sun, etc. These identifications were used not just when something should have been said about Tito, they already existed in slogans that were supposed to awake passion in Yugoslav citizens.

Construction of „Tito's cult” was not just a product of Tito's work, but also an organized political investment. Raising of Broz in Yugoslavia was a result of general atmosphere in which Yugoslav citizens lived guided by the charismatic leader in a totalitarian regime.

Key words: image management, Josip Broz Tito, Yugoslav art, propaganda, presentation